

Munich Personal RePEc Archive

Termination of pension rights following the decease of the rights holder

,

(New Bulgarian University - Sofia)

2013

Online at <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/123726/>
MPRA Paper No. 123726, posted 21 Feb 2025 18:44 UTC

ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ПЕНСИЯТА ПОРАДИ СМЪРТ НА ПЕНСИОНЕРА

доц. д-р Ивайло Иванов Стайков

Нов български университет

TERMINATION OF PENSION RIGHTS FOLLOWING THE DECEASE OF THE RIGHTS HOLDER

Associate Professor Ivaylo Ivanov Staykov, PhD

New Bulgarian University

Abstract: *The paper studies the termination of pension rights following the decease of the rights holder. The theoretical and empirical aspects of that ground for termination of pension rights are considered in the framework of the legal regulation currently in force in Bulgaria. The relevant national case-law with regard to that legal regulation is also under analysis. On that basis several proposals de lege ferenda are also formulated regarding legislative amendments in that area for the future.*

Keywords: *termination of pension, decease of the pensioner, legal regulation, national case-law*

I. Прекратяването на пенсията е трайно и окончателно преустановяване в бъдеще на действието на правото на физическото лице-пенсионер да получава съответната пенсия. Прекратяването на пенсията е всъщност погасяване на субективното осигурително право на пенсия. Това субективно право отпада от патримониума на физическото лице. Позитивно-правната уредба на прекратяването на пенсията се съдържа в чл. 96 и чл. 99 от Кодекса за социално осигуряване (КСО). Законът е уредил изрично и изчерпателно основанията за прекратяване на пенсията. Това са все новонастъпили, т.е. възникнали след отпускането ѝ юридически факти. Според приложното си поле основанията за прекратяване на пенсията биват общи – тези, които се отнасят за всички видове пенсии, и специфични – тези, които водят до прекратяване на някои видове пенсии. [1] Смъртта на пенсионера е едно от трите общи основания за прекратяване на пенсията, което е уредено в чл. 96, ал. 1, т. 1 КСО. Наред с теоретичните аспекти, това основание за прекратяване на пенсията поставя и важни практически проблеми. [2]

II. 1. Смъртта на физическото лице е юридически факт от категорията на абсолютните юридически събития. По своята структура по принцип смъртта е прост юридически факт, но може да бъде и елемент от сложен юридически факт (фактически състав). Смъртта е краят на физическото (биологическото) съществуване на човека. Като правопрекратаващ юридически факт нейните правни последици са прекратяване на правния субект – физическо лице, т.е. загубване на правосубектността. Това на свой ред води до прякото (директно) действие на смъртта като правопрекратаващ юридически факт спрямо всички правоотношения, в които като правен субект и страна е участвало починалото физическо лице. Тези

правоотношения се прекратяват в момента на смъртта на физическото лице. Но смъртта на едно физическо лице може да има и правопораждащо и/или правопроменящо правно действие спрямо други правоотношения, правни субекти в определен субектен кръг, правни качества. Тогава тя ще бъде съответно правопораждащ и/или правопроменящ юридически факт.

2. В осигурителното право смъртта е един от осигурените социални рискове. Тя е от категорията общи осигурени социални рискове. Поради биологическата си същност за този риск са задължително осигурени всички осигурени лица по чл. 4, ал. 1-3 и чл. 4а, ал. 1 КСО. Смъртта е и пенсионен осигурен социален риск, защото нейните осигурителноправни последици са свързани с възникването и реализирането на субективни права и юридически зъдалжения по дългосрочното (пенсионно) осигуряване. Съществена особеност на смъртта в осигурителното право е, че от една страна тя е елемент на други осигурени социални рискове – обща болест, трудова злополука и професионална болест, като една от техните възможни неблагоприятни последици, а от друга страна – отделен самостоятелен осигурен социален риск. [3] Тази двойка осигурителноправна същност на смъртта отново е следствие от нейната биологическа и социална природа.

В осигурителното право смъртта е правопрекратяващ юридически факт за осигуряването на починалото осигурено лице. Нейното пряко (директно) правно действие е прекратяване на вторичното правно качество „осигурено лице”, т.е. загубване на отрасловата правосубектност, както и прекратяване на осигурителното правоотношение между осигурено лице и осигурителен орган. От друга страна смъртта е и правопораждащ юридически факт за възникване на правото на наследствена пенсия за децата, преживелия съпруг и родителите на починалия осигурен (чл. 80, ал. 2 КСО), възникване за съответните лица на вторичното правно качество „пенсионер” и възникване на пенсионно правоотношение между пенсионера и осигурителния (пенсионен) орган.

3. Като основание за прекратяване на пенсията, смъртта на пенсионера е правопрекратяващ юридически факт. Починалото физическо лице загубва вторичното правно качество „пенсионер”. Прекратява се пенсионното правоотношение между починалото физическо лице-пенсионер и пенсионния орган. [4] Но освен това пряко (директно) правно действие на смъртта, тя като юридически факт има и отразено (рефлексно) действие, като правните последици засягат чужда правна сфера. Рефлексното действие на юридическите факти е изключение и се урежда от закона. Обикновено в резултат на рефлексното действие се пораждат субективни права, но е възможно правната норма да установява по рефлексен път и юридически задължения. [5]

4. Като факт от обективната действителност смъртта на физическото лице се удостоверява от медицински орган (лекаря, който е констатирал този факт). Това става със съставянето на съобщение за смърт. Като юридически факт смъртта се констатира чрез съставянето на акт за смърт (чл. 54 и сл. от Закона за гражданската регистрация). Това е един от трите акта за гражданско състояние и като официален удостоверителен документ, съставен по установен в закона ред, има доказателствена сила за отразените в него данни до доказване на тяхната неистинност (чл. 2, ал. 2 и чл. 34, ал. 2 от Закона за гражданската регистрация).

III. Правните последици от прекратяването на пенсията поради смърт на пенсионера се проявяват в следните насоки.

1. Съгласно чл. 96 от Наредбата за пенсиите и осигурителния стаж (НПОС) службите по гражданско състояние към общините до 5-то число на всеки месец представят в териториалните поделения на Националния осигурителен институт (ТП на НОИ) информация за починалите през предходния месец лица, в която се посочват трите имена на починалите лица, единният граждански номер, датата на смъртта и номерът и датата на акта за смърт. Чрез това уведомяване пенсионният орган узнава за настъпилата смърт на пенсионера. Съгласно чл. 98, ал. 1, т. 1 КСО пенсиите и добавките към тях се прекратяват с разпореждане, издадено от длъжностното лице, на което е възложено пенсионното осигуряване в ТП на НОИ, или други длъжностни лица, определени от ръководителя на ТП на НОИ. Следователно и при наличието на това основание за прекратяване на пенсията е необходимо да бъде издадено пенсионно разпореждане. [6] Друг е въпросът, че това пенсионно разпореждане не се връчва (няма правен субект, на когото да се връчи), защото то има само констативен характер поради същността на юридическия факт, който е довел до прекратяване на пенсията.

Разпорежданията за прекратяване на пенсии на основанията, посочени в чл. 96 КСО не са включени в кръга на подлежащите на обжалване по чл. 117 КСО. Това е логично предвид характера на тези основания – смърт на пенсионера, навършване на възраст на дете, получаващо наследствена пенсия, встъпване в брак, отпадане на основанието, на което е получавана до този момент пенсията. Съдебната практика приема, че жалба срещу пенсионно разпореждане за прекратяване на пенсия на основание по чл. 96 КСО е процесуално недопустима за разглеждане (вж. така реш. № 11134 от 13.12.2005 г. на ВАС, VI-то отд. по адм. д. № 5451 от 2005 г.).

2. Пенсията се прекратява в момента на настъпване на смъртта на пенсионера. Това е прекратяване *ex lege*. В чл. 96, ал. 2, предл. първо КСО е посочено, че при смърт на пенсионера пенсията се прекратява от края на месеца, през който е починал пенсионерът. Изказът на законодателя не отразява по адекватен начин идеята, която е искал да регламентира. Законовата разпоредба се нуждае от корективно тълкуване. Законодателят е имал предвид, че за календарния месец, в който е починал пенсионерът, последният има право на пенсията. Идеята е месечният размер на пенсията да не се преизчислява за преживените дни до датата на смъртта. Това съответства и на самата същност и проявление на смъртта като юридически факт – нейната абсолютна сигурност за настъпване и абсолютна несигурност относно момента на настъпване. От друга страна идеята е следствие и от правната същност и социално-правното предназначение на пенсията като средство за издръжка, чийто размер се определя за един календарен месец. *De lege ferenda* разпоредбата може да бъде изменена, като се посочи, че „при смърт на пенсионера се изплаща пълният размер на пенсията за месеца, през който е починал пенсионерът”.

3. Възможно е към датата на смъртта пенсионерът да не е получил една или повече пенсии, когато изплащането на пенсията става по изплащателен картон или с пенсионен запис чрез пощенска станция. Съгласно чл. 53, ал. 1, т. 1 НПОС пощенската станция не изплаща пенсията, когато пенсионерът е починал. За изплащане на неполучена пенсия от починал пенсионер, включително когато е била спряна на основание чл. 95, т. 1 и 3 КСО, наследниците му подават заявление до ТП на НОИ, към което прилагат удостоверение за законните наследници. Неполучената пенсия се изплаща на упълномощеното от всички наследници лице или се разделя между наследниците по определения от Закона за наследството (ЗНасл.) ред (чл. 91,

ал. 1 НПОС). Неполучената пенсия от починал пенсионер се изплаща на наследниците по закон чрез пенсионен запис, който се подписва от инспектор и контролър (чл. 63, ал. 1 НПОС). Изплащането на пенсия, отпусната по международен договор, неполучена от починал пенсионер, постоянно живял в чужбина, се извършва по реда на чл. 80 НПОС.

Във връзка с неполучени пенсии преживе от починал пенсионер в съдебната практика е разглеждан интересен казус (реш. № 11556 от 21.12.2005 г. на ВАС, VI-то отд. по адм. д. № 4768 от 2005 г.). Преживе на пенсионера личната му пенсия за осигурителен стаж и възраст е била спряна на основание чл. 95, ал. 1, т. 3 КСО – неполучаване на пенсията за период повече от шест месеца, и към датата на смъртта му пенсионерът не е поискал с писмено заявление да му бъде възобновена пенсията. Казусът е свързан със съотношението между спиране на пенсията и нейното междуременно прекратяване поради смъртта на пенсионера.

Със смъртта на пенсионера настъпва прекратяване на пенсията му и тя не може да бъде получавана поради липса на титуляр на правото. В случая липсва волеизявление за възобновяване на пенсията, обективизирано в писмено заявление на лицето, имащо това право (чл. 97, ал. 1 КСО). Правото на пенсия е лично субективно право, което след смъртта на титуляра не може да бъде упражнено от неговите наследници. С настъпването на правопрекратяващия юридически факт – смъртта на носителя на правото, то се прекратява. В същия времеви момент отпада и възможността за възобновяване на правото на пенсия. Поради тази причина наследниците по закон на починалия пенсионер не могат да упражнят нито лично, нито от името на починалия това право.

Наследниците на починалия пенсионер са направили възражение, че правото им да получат неизплатена на наследодателя им пенсия не е обвързано от обстоятелството, че пенсията е била спряна, като се позовават на тълкуване на разпоредбата на чл. 91, ал. 1 НПОС. Тази подзаконова разпоредба има предвид неполучената от пенсионера пенсия поради факта на настъпила смърт. Съгласно чл. 96, ал. 2, предл. първо КСО пенсията се прекратява от края на месеца, през който е починал пенсионерът. Неполучената приживе от пенсионера пенсия се изплаща на наследниците му. Посочената разпоредба от НПОС има предвид неизплатена на починалия пенсионер пенсия, която той е имал право да получи, поради което правно нелогично е да се твърди, че на наследниците се дължи и пенсия, която самият пенсионер не е имал право да получи.

4. Практическа стойност имат въпросите свързани с прекратяване на пенсията поради смърт на пенсионера, когато пенсията е била изплащана чрез банка.

При смърт на пенсионера ТП на НОИ издава на законните наследници удостоверение, в което се вписват последният месец, за който починалият е имал право на пенсия, както и месецът, до който включително е преведена пенсията по личната банкова сметка на починалото лице (чл. 70, ал. 1, изр. първо НПОС). По силата на ЗНасл. натрупаната сума по банковата сметка на починалия пенсионер (независимо дали тази сума е само от преведени пенсии или и от други източници) е част от наследствената маса и по пътя на наследственото правоприменение преминава към наследниците му по закон. В този случай, поради смърт на титуляра на банковата сметка, банката следва да я закрие. Търговската банка има юридическо задължение, във всички случаи, когато се закрива сметка, по която се превежда пенсия, да уведомява ТП на НОИ. Когато в банката е представено от

законните наследници на починалия пенсионер удостоверение по чл. 70 НПОС, такова уведомление от страна на банката не се изисква (чл. 76, ал. 1 НПОС).

При смърт на титуляря и закриване на банковата сметка, по която е превеждана пенсията му, банката изплаща остатъка по сметката на наследниците след представяне на удостоверението по чл. 70 (чл. 76, ал. 2 НПОС). На общо основание се спазват съответните правила относно размера на наследствените дялове, уредени в ЗНасл. Наследствените права се доказват с представяне на удостоверение за наследници. При неправилно изплатени суми поради неспазване на задължението да се изисква нарочното удостоверение от НОИ банката възстановява тези суми на ТП на НОИ (чл. 76, ал. 2 и 3 НПОС).

В случай, че на банката е преведена пенсия, отнасяща се за време след месеца, през който е починал пенсионерът, размерът на неправилно преведената сума се вписва в удостоверението по чл. 70 НПОС, като тази сума се възстановява от банката на ТП на НОИ. Когато банката е уведомена от ТП на НОИ за смъртта на титуляря на сметката и са преведени суми за пенсията след месеца, през който е починал пенсионерът, банката възстановява пълния размер на преведените суми на ТП на НОИ (чл. 70, ал. 1, изр. второ и ал. 2 НПОС).

Когато търговската банка има данни, че пенсионерът е починал, тя не заверява личната банкова сметка на пенсионера (чл. 74, ал. 1, т. 1 НПОС). Банката е длъжна да възстанови на ТП на НОИ преведената за месеца сума (чл. 74, ал. 2 НПОС).

5. От направения анализ на съответните разпоредби е видно, че за пощенската станция и за търговската банка като осигурителни посредници в държавното обществено осигуряване възникват определени юридически задължения към осигурителния орган по повод смъртта на пенсионера. Това е пример за рефлексно действие на смъртта на пенсионера като юридически факт и то от категорията на правопораждащите юридически факти. Правните последици настъпват в съдържанието на правоотношението между осигурителен посредник и осигурителен орган. [7]

IV. Съгласно чл. 114, ал. 5 КСО в случаите, когато има изплатени суми за пенсии след прекратяването им поради смърт на пенсионера, те се събират от лицето, което ги е получило, или солидарно от наследниците. За събиране на сумите длъжностното лице, на което е възложено ръководството по разходите на държавното обществено осигуряване в съответното ТП на НОИ, издава разпореждане. Тази законова разпоредба поставя немалко теоретични и практически проблеми за анализиране. Един от тях е свързан с наследяването на задължението за възстановяване на неправилно изплатени суми за пенсии от пенсионер, който е починал. Предвид на важността им тези проблеми ще бъдат предмет на отделно научно изследване.

БЕЛЕЖКИ:

[1] **Мръчков, В.** Осигурително право. 5. изд. С.: Сиби, 2010, с. 353-356.

[2] Научното изследване е съобразено с действащото българско законодателство към 15 април 2013 г.

[3] **Средкова, Кр.** Осигурени социални рискове. С.: Сиби, 1997, с. 104-105; **от нея:** Осигурително право. 4. изд. С.: Сиби, 2012, с. 169; **Мръчков В.** Цит съч., с. 204-205.

[4] В този смисъл се е произнасяла и съдебната практика – „правните последици от прекратяването на пенсията се изразяват в това, че осигурителното правоотношение между административния орган и съответното правоимащо лице престава да съществува за в бъдеще” (реш. № 2239 от 28.02.2006 г. на ВАС, VI-то отд. по адм. д. № 6067 от 2005 г.). „По осигурителното правоотношение между осигурителния орган и осигуреното лице, с настъпването на осигурения риск старост, органът е започнал да изплаща периодично осигурителното плащане (пенсията за осигурителен стаж и възраст). Със смъртта на една от страните (осигурения), правоотношението е прекратено по силата на закона. Разпоредбата на чл. 98, ал. 1 КСО задължава компетентното длъжностно лице да издаде съответното разпореждане” (реш. № 7278 от 09.07.2007 г. на ВАС, VI-то отд. по адм. д. № 9496 от 2006 г.).

[5] За това действие на юридическите факти вж. така **Таджер, В.** Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял Втори. С.: Наука и изкуство, 1973, с. 173-174.

[6] Така и съдебната практика – „основанията по чл. 96 КСО са обективни факти, при настъпването на които пенсионните органи са длъжни да издадат разпореждане по реда на чл. 98, ал. 1 КСО” (реш. № 11134 от 13.12.2005 г. на ВАС, VI-то отд. по адм. д. № 5451 от 2005 г.).

[7] За правната същност на осигурителния посредник вж. **Стайков, Ив.** Осигурителният посредник като субект на осигурителното право. – В: Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право. Том VI. Българското трудово и осигурително право – мит и реалност. С.: УИ „Св. Кл. Охридски”, 2013, с. 108-123; **от него:** Търговската банка като осигурителен посредник в българското обществено осигуряване. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция на Национален военен университет „Васил Левски”, 27-28 юни 2013 г. Том 8 – Научно направление „Социални, стопански и правни науки”. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски”, 2013, с. 115-122.